

Száz éves a magyar közízlés

MAROSI ERNŐ

„A fátyol borult, az asztal terült,
Örült az úr-rend a Deáki tettnek,
Fecerunt magnum áldomás s Buda
Filoxerátlan hegyei lihegtek.”

Született 1940-ben Budapesten. Művészettörténész, az MTA levelező tagja, egyetemi tanár, az MTA Művészettörténeti Kutató Intézetének igazgatója. 1964 óta publikál rendszeresen, különösen a magyar középkori építészetéről és szobrászatról, a magyar művészettörténet-írás történetéről.

Mindig úgy gondoltam, hogy Ady Endre *Kétféle velszi bárdok* című verse az 1867-es kiegyezés utáni Magyarország végérvényes kritikája, azóta már az 1896-os millenniumi ünnepekre sem igen lehet másként gondolni. A vers az 1914-es *Ki látott engem?* című kötet *Véres panorámák tavaszán* című ciklusában kapott helyet: az irodalomtörténeti tényeknél is beszédesebbek a dátumok és a címek. Ez a nagy szociális felelősségtudattól áthatott ars poetica végérvényes és kiábrándult leszámolás a magyar historizmusnak azzal a kultúrájával, amelynek megtestesítőjét Ady Arany Jánosban látta: „Egy emberöltőn folyt a dáridó/S ékes meséje Toldi hűségének.” Órá utal a cím, s a Toldi kötelező olvasmányként elhíresült sorának: „Buda nagy hegyei visszakurjongatnak” gúnyos parafrázisa a lihegés is. A gúnykép másik forrása egy másik történelmi tabló: Anonymus beszámolója az Attila király palotájában mulatozó hét vezérről, azokkal a szavakkal: *magnum aldamas fecerunt*, amelyek ugyanott a Tarcal hegyén tartott lakomára, a hadicsellel való országszerzés ünneplésére vonatkoznak. Tömörebben, nagyobb történeti erudícióval és mélységesebb bensőséggel jellemezni az anakronisztikusnak felfogott szituációt alig lehetne.

Az 1996. év eddigi ünnepeinek nosztalgikus alaphangulata mintha rácaffolt volna a költő véglegesnek és megfellebezhetetlennek tűnő ítéletére, amellyel voltaképpen a magyar 20. század elkezdődött. Túlnyomórészt a *derék, lelkes úri szittyák* újbóli színre lépésének, palmettáik, hitviláguk, lovagló művészetük kultuszának, kevés bizonyos ismeret alapján mitikus aprólékossággal kiszínezett életképük felidézésének váltunk tanúivá. Néha el-elhangzik: nagy kár, hogy sajnos, nem vagyunk olyan gazdagok, mint száz évvel ezelőtt, nem tudunk ugyanolyan zavartalanul, gondtalanul, fényesen, maradandó alkotásokkal ünnepelni. A millennium centenáriuma sokak számára a száz év előtti idealizált állapot nosztalgikus felidézésének alkalmává vált. A nosztalgia mindent megszépít, a távolság mindent megnesemesít. Az emléke-

zés aranyfüsttel vonja be a talmit: márványozza a vakolat-architektúrát és a díszletet, feledteti a hajdani ízlésficamok láttán jogos esztétikai megfontolásokat és szigorú értékítéleteket, összemossa és feledteti a kvalitáskülönbségeket. Tanúi vagyunk annak, hogy a tömegszórakoztatás egykori vállalkozásai muzeális rekonstrukcióra érettnak bizonyulnak, esetleg nemzeti ereklyékké magasztosulnak.

Vajon tévedtek-e mindazok, művészek és kritikusok egyaránt, akik bizalmatlanul és idegenkedve szemlélték a millenáris ünnepek művészetét, kirekesztődtek vagy kivonultak belőle, mert benne a konzervativizmus diadalát, a megújulás elodázását, a modernség tagadását látták? S vajon van-e ma jogunk minderről megfélemlkezni, s zárójelbe téve a 20. századi magyar modernizmus egészét, mintegy átnyúlni fölötte, visszacsatolni a 19. század vég hivatalos reprezentációjához? S ad-e minderre indokot vagy felmentést a mi korunkban divatos modernizmus-ellenesség és a progresszió tagadása?

Művészettörténészként nemcsak ízlés- és érték-fenntartásaim vannak, nemcsak kvalitatív aggályokat érzek egy — még ha mára már történetivé is vált — rossz ízlés propagálása ellen. Attól is félek, hogy ez a kultúra, amelynek folyamatossága soha nem szakadt meg, minden irányzatot és rendszert túlélt, végre kijátszható a modernség mindig szükségképpen szűk kör által vallott és támogatott, ezért könnyen idegennek nyilvánítható megnyilvánulásaival szemben. A millennium + centenárium primitív összeadási művelete könnyen elterelheti a figyelmet az utolsó, a mind materiális, mind szellemi egzisztenciánk számára meghatározó száz évről.

A középkori magyarországi művészet kutatója vagyok, s ráadásul foglalkozom a művészettörténetírás történetével, mert szerencsémre megtanítottak arra, hogy maguknak a művészettörténeti stúdiumoknak és eszmei indítékaiknak ismerete nélkül nem sok esélyünk van az általuk közölt tények közötti eligazodásra sem. Így talán van valamelyes jogom annak kijelentésére, hogy a mai művészettörténész csak alig vagy semmit sem használ a 19. század tudományos apparátusából: szemlélete, módszerei, fogalmai, megközelítésmódja 20. századiak, s a ma használatban, érvényben lévők igen nagy mértékben a legutolsó huszonöt-harminc év változásaiban gyökereznek. Csak részben erednek a tudomány technikai eszköztárának gyarapodásából, elméleti eredményekből (ez a haladás is tetemes), legnagyobb részük olyan szemléletváltozás következménye, amelyet a modern művészettel való együttélés, annak elismerése, a művészettörténet egyetemes összsképebe való integrálása támogat. A művészettörténetírás első-sorban interpretáció, haladása annak köszönhető, hogy — akár ugyanazt a tényanyagot is, amelyet elődeink értelmezésében ismerünk — a magunk tapasztalataival vetjük össze, magyarázatát

a mi élményeinkre vonatkoztatjuk. Ilyen magyarázatunk, közkeletű, széles körben hozzáférhető, oktatható formában nincs. Lapos közhelyeken, egy-két nehezen igazolható sommás kijelentésen kívül nemigen tudják felmutatni az ezzel intenzíven foglalkozó tudományok a honfoglalás kori magyar művészet mennyiségében hatalmasra növekedett emléktanyagának szembevető sajtószereplését. Még kevésbé tudnak választ adni e kultúra megszűnése körülményeinek jogosan izgató kérdésére, amint nem tudnak megnyugtató és átélhető módon képet adni a sorsdöntő 11. század művészettörténeti folyamatairól, kultúrájának nagy változásairól.

Nem mintha e kép részletein nem dolgoznának elegendően, és sokszor éles vitákban — rendszerint a nagyközönség előtt elzárta, szakmai fórumokon — nem ütköznének egymással homlok-egyenest ellenkező koncepciók. A közvéleményt természetesen ezeknek a vitáknak a végeredménye érdekelné, nem az, vajon a honfoglalás kori magyar ízlés és művészeti gyakorlat továbbélésének lehetőségén vitatkoznak-e a motívumkutatás eszközeivel; vajon a Karoling-kor hagyatékának Ottó-kori közvetítéssel megjelenő hatásait részesítik-e előnyben, vagy a bizánci kultúra felől érkező ösztönzéseket. Értékítéleteknek, művészettörténeti összképek vízióinak szimbólumaiként ezekben a publikációkban, kiállítási katalógusokban gyakran évszámok, zárójelbe tett kérdőjelek, a tárgyalás sorrendje s a szaktudományos gyakorlat más jelzései szolgálnak. Tudományos diszciplinák sora alkot egymással párhuzamosan egymásnak ellentmondó vagy egymással összeegyeztethetetlen, mert egymásról tudomást sem vevő összképeket, amelyek éppen egymást kizáró jellegük miatt csak fokozzák a tanácstalanságot, a szemléletességre való — a szó szoros értelmében vett — képtelenséget. Az összkép vázolására, a szemléletes magyarázatra való ilyen képtelenségünk szinte kikényszeríti a másfajta magyarázati kísérleteket. A szaktudományok szintetizálására való képtelensége váltja ki a „hivatalos” tudományosság elleni bizalmatlanságot, s vezet öntevékeny, naiv, „szerves” és „kreatív” megközelítési módok népszerűsítéséhez. Ezek rendszerint azért vonzóak, mert egyenes utat vágnak a tények és a tudományos fontolgatások rengetegében, többnyire valamilyen régóta „köztudomású”, axiomatikus érvényűnek elfogadott elv alapján. Ilyen lehet például a hun-magyar azonosságtudat, a magyar honfoglalásnak e nemben nem első mivoltába vetett hite, vagy akár a sumér-magyar leszármaztatás elgondolása. Valamennyit ősidők óta köztudottnak lehet tekinteni, ezért kárhozzatni lehet az ilyen fontos alapokban is kételkedő tudományos kutatást, különös tekintettel azokra a 19. század végi, millenáris megnyilatkozásokra, amelyek során ez alapelveket senki nem vonta kétségbe. E ponton a száz év előtti összképre való hivatkozás nemcsak nosztalgikus jellegű, hanem határozottan tudományellenes, káros mivoltában jelenik meg.

A magyar művészettörténetben a száz évvel ezelőtt, a millenáris kiállítás történeti főcsoportjában bemutatott s a kor műemlékvédelme által az akkor ismert legfontosabb műemlékeken ténylegesen, restaurátori beavatkozásokkal is rögzített történeti kép az új tudomány első fél évszázadának európai viszonylatban kissé megkésett szemléje volt, amelyet az akkori modern fiatalok hamarosan élénken kritizáltak és alkotórészeire bontottak. A magyar művészettörténeti múlt képe lényegében azóta is újbóli összerakásra vár, de semmiképpen sem a millenáris kép rekonstrukciójára. Időközben, új leletekkel is, egész korszakok (így a későgótika, a későreneszánsz és barokk, a 19. század) értékeinek felismerése útján is, megnövekedett az összerakandó kép elemeinek mennyisége. Nem utolsó sorban maga a képet megalkotó korszak, a 19. század vége s a századforduló is történeti korszakként, az összkép is határozottan kora által determinált vízióként jelenik meg előttünk. Ezekkel a belátásokkal kellene munkánkat előlről kezdeni.

Mint művészettörténész ezeknek a szempontoknak hiányát vagy háttérbe szorulását fájlalom. Olyasmit, aminek képzetével sem tudunk maradéktalanul egyetérteni, s ami folyton esedékes tartozásainkat és folyamatos mulasztásainkat idézi fel, nehéz felhőtlenül ünnepelni. Nem baj: talán majd 2000-ben!